

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 2 (98)

2 /2022

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым Комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қырғызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбаев Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов Қ.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:

Зікірбаева В.С., Бауыржан С.

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель:
Министерство Образования и науки Республики казахстан
Комитет Науки
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абдырахманов Т.А. (Бишкек, Кыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Россия), Аяган Б.Г. (Нур-Султан, Казахстан), Абусейтова М.Х. (Алматы, Казахстан), Абил Е.А. (Нур-Султан, Казахстан), Ажигали С. (Алматы, Казахстан), Алимбай Н. (Алматы, Казахстан), Жумагулов К.Т. (Алматы, Казахстан), Кумеков Б.Е. (Нур-Султан, Казахстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Оренбург, Россия), Мухтар А. (Атырау, Казахстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смагулов О.С. (Нур-Султан, Казахстан), Сыдыков Е.Б. (Нур-Султан, Казахстан), Уяма Томохико (Саппоро, Япония)

Ответственный редактор
Кудайбергенова Айжамал Ибрагимовна

Научный редактор
Козыбаева Махаббат Маликовна

Ответственный секретарь
Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь
Зикирбаева В.С., Бауыржан С.

Адрес редакции:
050100, Республика Казахстан,
г. Алматы, ул. Шевченко, 28
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
Редакция журнала «Отечественная история»

Ссылка на сайт: <https://otan.history.iie.kz>
Тел.: +7 (727) 272-46-54.
E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал в Министерстве информации и общественного согласия Республики Казахстан
Зарегистрирована 9 марта 1998 г., имеет свидетельство N 158-Ж.

При перепечатке статей, съемке на микрофильмах и других копиях обязательно
делается ссылка на журнал.

Founder:

Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Committee of Science
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov

Chief editor

Kabuldinov Ziyabek Yermukhanovich

Members of editorial board:

Abdyrakhmanov T.A. (Bishkek, Kyrgyzstan), Ablazhey N.N. (Novosibirsk, Russia), Ayagan B.G. (Nursultan, Kazakhstan), Abuseitova M.H. (Almaty, Kazakhstan), Abil E.A. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Azhigali S. (Almaty, Kazakhstan), Alimbay N. (Almaty, Kazakhstan), Zhumagulov K.T. (Almaty, Kazakhstan), Kumekov B.E. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Kudryachenko A.I. (Kiev, Ukraine), Lyubichankovsky S.V. (Orenburg, Russia), Mukhtar A. (Atyrau, Kazakhstan), Peter Finke (Zurich, Switzerland), Smagulov O.S. (Nur-Sultan, Kazakhstan), E.B. Sydykov (Nur-Sultan, Kazakhstan), Uyama Tomohiko (Sapporo, Japan)

Executive Editor

Kudaibergenova Aizhamal Ibragimovna

Scientific Editor

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh Madievich

Technical secretary

Zikirbayeva V.S., Bauyrzhan S.

Editorial office address:

050100, Republic of Kazakhstan,
Almaty, Shevchenko str., 28
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov
Editorial board of the magazine «History of the homeland»

Link to the website: <https://otan.history.iie.kz>

Tel.: +7 (727) 272-46-54.

Email address: otanhistory@gmail.com .

Journal in the Ministry of Information and public consent of the Republic of Kazakhstan
registered on March 9, 1998, has certificate No. 158-Zh.

When reprinting articles, shooting on microfilm and other copies,
a link to the magazine is necessarily made.

- CSA RK. 3-k., 1-t., 491-is. [In Kazakh].
 CSA RK. 374-k., 1-t., 1669-is. [In Kazakh].
 CSA RK. 374-k., 1-t., 2931-is. [In Kazakh].
 Kasymbaev ZH. Kenesary han. (Kenesary khan). Almaty: Kazakstan, 1993. 112 b. [In Kazakh].
 Kojgeldiev M.Қ. Zhetisudagy Resej biligi (XIX g.-1917 zh.). (Russian authorities in Zhetysu). Astana: Elorda, 2004. 216 b. [In Kazakh].
 Kojgeldiev M.K. Kazak Eli: Ultyk biregejlikti saktau zholyndagy kyres (XIX g. – XXI g. basy). (Kazakh Nation: Struggle for the Preservation of National Unity (XIX - early XXI centuries)). Almaty: Karatau KB, 2014. 430 b. [In Kazakh].
 Ledenev N.V. Istoriya Smerechinskogo kazach'ego vojska. (History of the Smerechinsky Cossack army). Vernyj. 1908. 834 s. [In Russian].
 Materialy po istorii politicheskogo stroya Kazahstana (Materials on the history of the political system of Kazakhstan). / Sost. M.G. Masaevich. Almaty: AN KazSSR, 1960. T.1. 441 s. [In Russian].
 Resej Federaciyasynyn Omby oblysynyn memlekettik muragaty. (State archive of Omsk region of the Russian Federation). (RF OOMA). 366-k., 1-t., 239-is. [In Kazakh].
 RF OOMA. 366-k., 1-t., 112-is. [In Kazakh].
 Romyancev P.P. Kirgizskij narod v proshlom i nastoyashchem. (Kyrgyz people in the past and present). SPb., 1910. 66 s. [in Russian].
 Serebrennikov A.G. Turkestanskij kraj (Turkestan region). / Sbor materialov dlya istorii ego zavoevaniya. Tashkent. 1913. 195 s. [in Russian].
 Sapargaliev G.S. Karatel'naya politika carizma v Kazahstane (1915-1917 gg.). (Punitive policy of tsarism in Kazakhstan (1915-1917 gg)). Almaty: Nauka, 1966. 375 s. [in Russian].
 Terent'ev M.A. Istoriya zavoevaniya Srednej Azii. (History of the conquest of Central Asia). SPb., 1906. T.3. 496 s. [in Russian].

FTAMP 03.20.00

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_94

XIX-XX ғғ. АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ОТАР ҚАЛАНЫҢ САЯСИ КЕҢІСТІГІ ЖӘНЕ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ҚЫЗМЕТІ

Сұлтанғазы Гүлмира Жолмағамбетқызы^{1*}

¹М.С. Нәрікбаев атындағы КАЗПЮУ Университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

*Автор-корреспондент
E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz

Түйіндеме. XIX-XX ғасырлар аралығындағы Қазақстанның солтүстік бөлігіндегі қалалар ұзақ уақыт бойы әкімшілік бірліктер рөлін атқарды. Бірақ қалалық ортаның біртіндеп дамуы және ұлттық қала маңындағы қалалардың империяның әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесіне біріктірілуі азаматтың экономикалық қана емес, саяси аспектілерде де белсенді болуы үшін жағдай жасауға әкелді. Автор отаршыл қалада саяси кеңістіктің қалыптасуымен байланысты үдерістерді талдауға тырысты, онда ұлттық зиялы қауым өкілдері субъектілер ретінде, ал жаңадан пайда болған бұқаралық ақпарат құралдары мен қоғамдық кеңістіктер құралдар ретінде әрекет етті. Автор қаланың саяси компоненті бүкілресейлік саяси жағдай аясында дамығанын айтады. Мемлекет өмірінің барлық салаларындағы жүйелі дағдарыс өз құқықтарын қорғауға арналған күрестің жаңа форматтарын талап етті. Осындай жағдайларда зиялы қауым өкілдері бастама көтеріп, кейіннен партиялардың баспа органдарына айналатын газеттер құруда көрініс тапқан өзінің күрес мәнерлерін ойлап табады, «Қазақ» газеті Алаш партиясының ресми органы болғанын мысал ретінде алуға болады. Осылайша автор отаршыл қалада саяси кеңістіктің қалыптасуы зиялы қауым өкілдерінің қызметінің нәтижесі деп мәлімдейді. Мақалада Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатының және Қостанай, Нұр-Сұлтан қалаларының облыстық мұрағаттарының мұрағаттық деректері пайдаланылды. Осы зерттеудің әдіс-тәсілдерінің бірі оның дамуындағы мәселелерді қарастыруға және заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік беретін тарихи-генетикалық әдіс болды. Тарихи-салыстырмалы әдісті қолдану қазақстандық тарихнаманың дамуындағы айырмашылықтарды көрсетті.

Кілт сөздер: қала, зиялы қауым, саяси кеңістік, газеттер, отаршылдық саясат, Қостанай, Ақмола.

Мақала «Тарихи қаланың мәдени ортасы: XIX-XX ғғ. аралығындағы қазақстандық урбан-кеңістіктің өзгеруі» тақырыбына гранттық зерттеуді іске асыру шеңберінде гранттық қаржыландыру бойынша ғылыми, ғылыми-техникалық жобаларды іске асыруға арналған № 266 шарт аясында өзірленді.

МРНТИ 03.20

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО КОЛОНИАЛЬНОГО ГОРОДА РУБЕЖА XIX–XX вв. И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Сұлтангазы Гүлмира Жолмағамбетқызы^{1*}

¹ Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева, г. Нур-Султан, Казахстан

*Автор-корреспондент
E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz

Аннотация. В статье автором предпринята попытка проанализировать процессы, связанные с формированием в колониальном городе политического пространства, где субъектами выступили представители национальной интеллигенции, а инструментами — зарождающиеся средства массовой коммуникации и общественные пространства. Автор статьи под политическим пространством понимает среду, которая сложилась в колониальном городе рубежа XIX–XX вв., сформированной в результате активной деятельности городских интеллектуалов, через создание печатных изданий, участие в работе представительских органов и т.д. Политическое пространство с одной стороны является результатом деятельности интеллектуальной прослойки и оно (политическое пространство) впоследствии способствует как проявлению гражданской активности так и формирует навыки политической деятельности как у интеллигенции так и у горожан в целом. Что касается взаимообусловленности политики и культуры, то очень важно отметить, что представители казахской интеллигенции были убеждены что образование и развитие культуры имеют первостепенное значение.

В статье использованы архивные данные Российского государственного исторического архива и областных архивов городов Костанай и Акмолинск (в настоящее время – Нур-Султан). Одним из методов настоящего исследования выступил историко-генетический, позволяющий рассмотреть проблематику в ее развитии и выявить закономерности. Применение историко-сравнительного метода обнаружило различия в развитии казахстанской историографии.

Ключевые слова: город, интеллигенция, политическое пространство, газеты, колониальная политика, Костанай, Акмолинск.

IRSTI03.20.00

POLITICAL ENVIRONMENT OF A COLONIAL CITY AND ACTIVITIES OF INTELLIGENCE DURING 19 th–20 th centuries

Sultangazy Gulmira^{1*}

¹ M. Narikbayev KAZGUU University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*Corresponding author
E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz

Abstract. The article attempts to analyze the processes associated with the formation of a political space in a colonial city, where the subjects were representatives of the national intelligentsia, and the emerging media and public spaces were the instruments. The author of the article understands political environment as the sphere that developed in a colonial city at the turn of the 19th–20th centuries, formed because of the vigorous activity of urban intellectuals, through the creation of printed publications, participation in the work of representative bodies, etc. Political environment, on the one hand, is the result of the activities of the intellectual stratum, and it subsequently contributed both the manifestation of civic activity and forms the skills of political activity among the intelligentsia and the townspeople. As for the interdependence of politics and culture, it was very important to note that representatives of the Kazakh intelligentsia were convinced that education and the development of culture were of paramount importance. The article uses data from the regional archives of the cities of Kostanay and led to the formation of conditions for the activity of a citizen not only in the economic, but also in the political

aspects of Akmolinsk (now Nur-Sultan). One of the methods of this study was the historical-genetic method, which allowed to consider the problematic in its development and identify patterns. The use of the historical-comparative method revealed differences in the development of Kazakhstani historiography.

Key words: city, intelligentsia, political space, newspapers, colonial policy, Kostanay, Akmolinsk

Кіріспе. Қазақстан тарихындағы XIX-XX ғасырлар аралығы әлеуметтік-экономикалық және саяси болмыстың барлық салаларын қамтитын көшпелі қоғам инновацияларының қарама-қайшы үдерістерімен ерекшеленді. Осы кезеңде дәстүрлі этникалық топ пен империялық билік құрылымдары арасында байланыстырушы қызметтерді орындайтын жаңа әлеуметтік топтың қалыптасуы байқалады. Олардың қызметінің мазмұны қоғамды өзгеретін шындыққа бейімдеудің балама жолдарын іздеудің интеллектуалды өрісін қалыптастыру үшін алғышарттар жасады.

Азаматтық ұстанымдарды қалыптастыру және қазақ зиялыларының саяси қызметін жандандыру қалалық ортада өткені анық.

Белсенді казактардың алға жылжуы нәтижесінде құрылған отар қалалар, бірінші кезекте қорғаныс емес, әкімшілік қызмет атқарды. Сәулеттік тұрғыдан алғанда олар қала стандарттарынан да алыс болды, бірақ әкімшілік орналасқан бекіністен, экономикалық өмір дамыған базар алаңынан және рухани өмірді бейнелейтін шіркеулерден тұратын міндетті кешен болды. Мешіт, кітапхана және басқа да әкімшілік ғимараттар біртіндеп қосылды. Осылайша Қостанайда XIX ғасырдың соңында қоғамдық және қазыналық құрылыстар ағаштан жасалған дұға үйімен, орыс-қазақ училищесінің ғимаратымен және Татар қонысында – мұсылмандық намаз үйімен ұсынылды (ҚР ОМА, 3476:57-167 к.) Ақмоланың қала кеңістігі де діни сәулетімен ұсынылды (НҚМА, 22:2-4).

Қала халқы 10 мыңнан астам адамды құрады. Олардың басым бөлігі ауыл шаруашылығында жұмыс істеді. XIX ғасырдың аяғындағы қала қонысының әдеттегі құрылымы мен көрінісі осындай болды. Қалалық мәдениет пен орта дамуының әлсіз деңгейі, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық қатынастардың нашар дамуының салдары болды.

Қала өзінің барлық функционалдылығымен және ілгерілеудің белгілі бір белгісі ретінде аграрлық қатынастардың дәстүрлі форматы жүйесіне, атап айтқанда көшпелі өмір салтына нашар сәйкес келді. Ресейдің қазақ даласына белсенді жылжуынан бастап пайда бола бастаған қала құрушы кәсіпорындар қалалардың нығаюына және дамуына нашар ықпал етті. Қала тұрғындарының басым бөлігі ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеу салаларында жұмыс істейтін көпестер, ұсақ саудагерлер мен қолөнершілер болды. Қалалардың тұрғындары казактар да болды, қызметтен басқа олар ауыл шаруашылығында жұмыс істеді. 1897 жылғы Ресей империясының алғашқы жалпы халық санағының деректеріне сәйкес Қазақстандағы қала халқының саны жарты миллионнан аспаған. Дәл сол кезеңде 20-дан астам қала болды. Олардың ішіндегі ең ірілері – 36,4 мың халқы бар Орал, 19,7 мың адамы бар Петропавл болды. Ақмолада – 9,7 мың адам; Павлодарда – 7,7 мың адам тұрды (Козина, 2007:29).

Қазақстан қалаларының тарихнамасы өлкетану зерттеулерімен ұсынылған. Ғалымдардың назарында шет аймақтық шағын қалаларға қарағанда көбінесе ірі мегаполистер екенін айта кету керек. Негізі шағын қалаларды зерттеу тарихи үдерістерді неғұрлым толық көлемде зерттеуге мүмкіндік береді (санақ деректерін бүкіл халықты қамту немесе іріктеу үшін пайдалануға болады).

Бұл мақалада қаланың зиялы қауымды саясиландыруға және Дала генерал-губернаторлығының қалаларында саяси кеңістіктің, яғни қала тұрғындарының XIX-XX ғасырлар аралығындағы саяси және азаматтық үдерістерге белсенді қатысуына ықпал ететін ортаның қалыптасуына әсер ету үдерісі атап өтілді. Бір жағынан, зерттеу қала тұрғындарының, ең алдымен, зиялы қауымның билікпен қарым-қатынасының генезисін бақылауға мүмкіндік береді, екінші жағынан, біз қаланы саяси өлшемдегі кеңістік ретінде жаңартамыз. Бұл мақалада Солтүстік Қазақстан қалаларында саяси кеңістік қалыптастыру үдерісі атап өтілді, бұл кеңістік саясаттандыруға және азаматтарды XIX-XX ғасырлар аралығындағы саяси және азаматтық үдерістерге белсенді тартуға ықпал еткен ортаны білдіреді. Бір жағынан, зерттеу қала тұрғындарының, ең алдымен, зиялы қауымның билікпен қарым-қатынасының генезисін бақылауға мүмкіндік береді, екінші жағынан біз қаланы саяси өлшемдегі кеңістік ретінде жаңартамыз.

Материалдар мен әдістер: қалалық кітапханаларды, статистикалық басқармаларды, түрлі мәдени және қоғамдық мекемелерді ашу және олардың жұмыс істеуі жөніндегі материалдарды бейнелейтін қазақстандық мұрағаттардың қорлары құжаттық негіз болды. Бұл құжаттар жиынтығын зерттеу, бір жағынан, қоғамдық сананың сапалық өзгерістерінің динамикасын және азаматтардың қоғамдық және саяси үдерістерге араласу дәрежесін бақылауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі пәнаралық зерттеулерде қолданылатын әртүрлі тәсілдерді, әдістер мен бағалауды қолдану болып табылады. Жұмыста әлеуметтік институттардың, ұлттық зиялы қауымның қалыптасуындағы қалалық ортаның рөлі мен орнын анықтауға, XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының саяси көзқарастары мен нұсқамаларының дамуы мен

өзгеруін қарастыруға мүмкіндік беретін институционалды, фронтирлі тәсілдер сияқты әдістер мен құралдар қолданылады.

Сондай-ақ, жұмыста тарихи-салыстырмалы, тарихи-жүйелік, тарихи-генетикалық сияқты нақты тарихи әдістер қолданылды, оларды қолдану көптеген деректер мен тарихнамалық материалдарды талдауға, XX ғасырдың басындағы қала мен зиялы қауымның өзара әсер ету, өзара шарттылық үдерістерінің ерекшеліктерін және осы үдеріске әсер еткен факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Автор Қостанай облысының және Нұр-Сұлтан қаласының мемлекеттік мұрағатындағы қорларды пайдаланды.

Талдау. Қала зерттеу нысаны ретінде көбінесе сәулеттік және экономикалық тұрғыдан қарастырылады. Соңғы кезде қаланың саяси өлшемі, билік пен белсенді қатысушылардың өзара іс-қимылы «қоғам деңгейіндегі билікті талдау моделі» мәнмәтінінде өзекті болып отыр. Қала біртіндеп ғылыми зерттеулерде адамды саясаттандыруға, сондай-ақ оның қоғамдық және азаматтық үдерістерге араласуына жағдай жасай алатын кеңістік ретінде қарастырыла бастады. Е. Трубина қаланың қоғамдық маңыздылығын атап өтіп, «бұл әлеуметтік өзгерістер орын алатын басты кеңістік және әлеуметтік теория құрылатын негізгі орын» деп санайды (Трубина, 2008:15).

Қала шаруашылық фактор саяси факторға қарағанда әлдеқайда маңызды болып табылатын ауылдық жерлерге қарағанда осы бағыттағы адамның белсенділігін қарқынды түрде арттырады. Б. Вальденфельс күнделікті өмірді түсінудің әртүрлі түрлерін талқылай отырып, қаланы «алмасу және пікір алмасу орны» деп сипаттайды (Плотичкина, 2012:154). Кеңестік тарихнамада саяси кеңістік тұжырымдама ретінде және жеке нысан ретінде қолданылмады және зерттелмеді. Қазақстандық тарихнамада ұлттық зиялы қауымның қызметіне локацияға қарамастан назар аударылды. Сонымен бірге белгіленген кезеңнің басты оқиғалары негізінен қалалық ортада өрбіді. Қала идеялар мен белсенділіктің шапшаңдатқышы болды және қоғам мен мемлекет дамуының үмтылыстары мен бағыттарын белгіледі. Қазіргі уақытта қалалық орталықтардың экономикалық қана емес, сонымен қатар саяси рөлін көрсететін ғылыми жұмыстардың берік жиынтығы құрылды және зиялы қауым мен қала қызметінің әртүрлі аспектілері өзекті болып отыр.

Сол кезеңдегі дереккөздер мен тарихнамалардың қолжетімділігі нақты тарихи жағдайларда қазақ зиялыларының өмір сүру мәселесіне тереңірек үңілуге мүмкіндік береді. Бірақ тарихнаманың нәтижелері толық тұтас көріністі танытпайды, сөйкесінше біз әлі де «шикі мұрағат материалдарын игеру парадигмасында» жүргендейміз. Сол арада көптеген зерттеушілер үшін бағдар болып табылатын жұмыстар бар, оларға Ж. Касымбаевтың (Касымбаев, 1990), Н. Алексеенконың (Алексеенко, 1981), М. Қойгелдиевтің (Қойгелдиев, 1994), Д. Аманжолованың (Аманжолова, 2009), Г. Алпыспаеваның және т. б. (Алпыспаева, 2016) еңбектері жатады. Олар бірқатар мәселелерді көрсетті: қалалық мәдениетті қалыптастыру және дамыту, болашақ партияның саяси қағидалары мен платформасын қалыптастыру, аймақ пен империяның саяси күштерімен қарым-қатынас. Бірақ қала мен зиялы қауым атты екі құбылыс өзара байланысы мен әсері анықталмай қарастырылды.

Е. Самойлованың пікірінше, әсіресе, шет аймақтық қалалардың урбандалу үдерістерінде жергілікті зиялы қауым басты рөл атқарды (Самойлова, 2006:149). Оның ішінен «рухани қажеттіліктер мен мүдделер жүйесі бар бастамашыл топ» құрылды. Осы жиынтыққа байланысты оның қызметі қаланың келбетін анықтады. Алайда автор зиялы қауымның ресурстары шектеулі болғанын және шет аймақтық қалалардың орталықтан артта қалуы маңызды екенін мойындайды. Тағы бір қала мен зиялы қауымның өзара іс-қимылы туралы қызықты ұстанымды Т. Нефедова және т.б. авторлардан тұратын ұжым білдірді. Олардың пікірінше, елордалық зиялы қауым өкілдері қаланы «Тәуелді патшалық» деп қабылдады (Нефедова, 2016:154).

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі пәнаралық зерттеулерде қолданылатын әртүрлі тәсілдерді, әдістер мен бағалауды қолдану болып табылады. Жұмыста әлеуметтік институттардың, ұлттық зиялы қауымның қалыптасуындағы қалалық ортаның рөлі мен орнын анықтауға, XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының саяси көзқарастары мен нұсқамаларының дамуы мен өзгеруін қарастыруға мүмкіндік беретін институционалды, фронтирлі тәсілдер сияқты әдістер мен құралдар қолданылады.

Сондай-ақ жұмыста тарихи-салыстырмалы, тарихи-жүйелік, тарихи-генетикалық сияқты нақты тарихи әдістер қолданылды, оларды қолдану көптеген деректер мен тарихнамалық материалдарды талдауға, XX ғасырдың басындағы қала мен зиялы қауымның өзара әсер ету, өзара шарттылық үдерістерінің ерекшеліктерін және осы үдеріске әсер еткен факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Қалалардың дамуына тарихи факторлардың әсері орыс ғалымы И. Агеевтің зерттеу тақырыбы болып табылады (Агеев, 2014:79-84). Ол «қалалық кеңістікті әлеуметтік және экономикалық субъектілердің өзара әрекеттесуінің тарихи анықталған рөлдері мен сценарийлерінің жиынтығы» ретінде қарастырады.

Жаңа аумақтардың игерілуі мен Ресей империясының ұлттық шеткері аймағындағы қалалардың дамуы В.И. Дятлов пен К.В. Григоричевтің зерттеу тақырыбы болды (Дятлов, Григоричев, 2013:573). Иркутск ғалымдары «қалалық кеңістіктердің этнизациясы» туралы тезис ұсынды.

Қазақстандық тарихнама үшін қаланы күнделікті өмір мәнмәтінінде зерделеу мүлдем жаңа бағыт болып табылады. Осы тәсілді қолдану арқылы халықтың үлкен топтарының рөлі мен маңыздылығының өзектілігі артады, онсыз қаланың болуы және тарихи үдерістердің қозғалысы мүмкін емес. Осы тұрғыда жазылған алғашқы еңбектер қарағандылық ғалымдардың еңбектері болып табылады, онда қала мен қала тұрғындарының өзара күрделі іс-қимылы мен өзара әсері талданды. Осы тұрғыда Қ. Әбдірахманова (Әбдірахманова, 2006), З. Сақтағанова (Сақтағанова, 2017) сияқты ғалымдардың еңбектері жазылды, онда қала мен қала тұрғындарының өзара күрделі іс-қимылы мен өзара әсері талданды. Қала мен қала ортасын жаңадан түсінуді К. Медеуованың жетекшілігімен «Есте сақтаудың өзекті тәжірибелері: өткенді тұжырымдамалау және Қазақстанның қазіргі мәдениетіндегі бірегейлікті қалыптастыру» жобасының нәтижелері енгізді, онда қалалық кеңістік постмодернизм және урбан антропологиясы тұрғысынан қарастырылады (Медеуова, 2016; Медеуова, 2018).

Қазақ зиялыларының рөлі ХХ ғасырдың басындағы саяси аландағы жетекші күшке айналғаны сөзсіз. Бірақ оның қызметін бағалауда сын көзімен қарамаушылық тәсілі бар. Қазақстандық зерттеушілер қазақ зиялыларының өлкенің саяси және қоғамдық өмірінде олардың саяси артықшылықтарына қарамастан ұсынылу мәселелерінің жиынтығы көрсетілген мақала дайындады (Бисенова, 2021:152).

Шынында да, зиялы қауымның саны өте төмен болса да, идеологиялық тұрғыдан алғанда ол бытыраңқы болды, бірақ бұл жаман деңгейді емес, керісінше сапаны көрсетеді. Алайда қазіргі қазақстандық тарихнамада оның либералдық қырына үлкен көңіл бөлінеді.

Нәтижелер. Қазақстанның, оның ішінде қаланың саяси дамуы бүкілресейлік әлеуметтік-саяси жағдай аясында өтті. Белгіленген кезеңде Қазақстан әдеттегі әлеуметтік-экономикалық мәселелер жиынтығымен Ресей империясының шетін құрады. Жағдай шешілмеген аграрлық мәселенің өткірлігімен күрделене түсті. Қазақстанның экономикасы бірқатар әкімшілік реформалардан кейін толық біріктірілген капиталистік қатынастар жүйесіне дәстүрлі ұстаным үйлеспеді. Қазақтар экономикалық тәртіптің өзгеруіне психологиялық та, материалдық та жағынан дайын болмай шықты. ХХ ғасырдың басына қарай қазақ халқы отарлауға қарсы және саяси, экономикалық құқықтарын қалпына келтіру жөнінде белсенді күрес жүргізді. Алайда саяси күрестің қолданатын құралдары моральдық тұрғыдан ескірген еді. Қазақ қоғамы (XVII ғасырдың аяғы-ХХ ғасырдың басындағы наразылық көңіл күйі) барлық белсенділігімен ХХ ғасырдың басындағы саяси күрес форматына қажетті білім мен дағдыға ие болмады. Ол негізінен саяси рәсімдеудегі өзгерістерді ескерместен, өзіне экономикалық босату міндетін қойды. Жанжалдармен бірге жүретін рулық бөліну де көзге түсерлік нәтижесі бар жүйелі түрде күресуге дайын болмаудың көрсеткіші болып табылады. ХХ ғасырдың басындағы саяси шындық жаңа формалар мен көшбасшыларды қажет етті. Осы кезеңде дәстүрлі этникалық топ пен империялық билік құрылымдары арасында байланыстырушы қызметтерді орындайтын әлеуметтік топтың қалыптасуы байқалады. Олардың қызметінің мазмұны қоғамды өзгеретін шындыққа бейімдеудің балама жолдарын іздеудің интеллектуалды өрісін қалыптастыру үшін алғышарттар жасады. Азаматтардың бұл тобы көпшілікпен байланысты этникалық және генетикалық тұрғыдан бір-бірін толықтыратын еуропалық және шығыс құндылықтары негізінде көшпенділердің мемлекеттік-басқарушылық құрылымының мұрагері болып қала берді. Зиялы қауым өзінің орналасқан және белсенді қызмет ететін орны ретінде қаланы белгіледі. Әдетте, белгілі бір білім беру шектелімі бар жастар өздерін кәсіби түрде дамытуға жағдайлар жасалған уездік қалаларға оралды.

Шешімдердегі ең қарама-қайшы нәрсе тұжырымдама мен күрес құралдарын таңдау мәселесі болды. Сондай-ақ ашық наразылықтың, стихиялық көтерілістердің дәстүрлі форматы тиімсіз ғана емес, сонымен бірге адам шығыны қауіпмен де байланысты екендігі айқын болды. Зиялы қауым біріктіруші бастауды іздеу міндетінің алдында тұрды, бірақ ол даланың ескі дүниетанымының аналогы болмауы тиіс еді, сондай-ақ көшпендінің мемлекет пен билікті дәстүрлі қабылдауынан алыстап, жаңғыртылған мағынаға ие болмауы керек еді. Дала кеңістігі билік пен халықтың органикалық өмір сүруімен және олардың арасындағы алшақтықтың болмауымен сипатталады, ал ол алшақтық зиялы қауым өкілдерінің батыс идеяларына деген терең құштарлығына және зиялы қауым мен көшпелі қоғам арасындағы әлеуметтік айырмашылықтардың болуына байланысты туындауы мүмкін. Басқаша айтқанда, қазақ либералдарының идеялары мен құқықтық түсініктері қоғамның сапалық жағдайын, оның рухани, материалдық, геосаяси негіздерін көрсетуі тиіс еді (Казиев, 2015: 77). Ең дұрысы, мемлекеттіліктің, оның негіздерінің қалыптасуы либералды көзқарастағы зиялы қауым ұсынған қазақ қоғамы мен шығармашылық азшылықтың екіжақты үдерісінің нәтижесі болуы керек еді.

Жоғарыда айтылғандай, ХХ ғасырдың басындағы Қазақстандағы саяси мәдениеттің саяси дамуы мен қалыптасуы орыс саяси ойы мен шындық мәнмәтінінде өтті. Ресей осы кезеңде саяси белсенділіктің шыңын басынан өткерді: бұқаралық ақпарат құралдары дамыды, кітапханалар санының өсуі байқалды,

бұл өз кезегінде саяси мәдениеттің қалыптасуына әсер етті. Кітапханалар қалалық зиялылардың ынтымақтастығы болған қоғамдық кеңістікке айналды және уездік қалалар біртіндеп саяси өлшемге ие болды.

Осылайша зиялы қауым қалалық кеңістіктегі идеялық көшбасшы ретінде өз әлеуетін аша алды, қалада ұқсас белгілер бойынша қоғамдық күштерді біріктіруге және топтастыруға, сонымен қатар саяси тұғырнама қалыптастыруға мүмкіндіктер болды. Бұл үдеріс өте күрделі және ұзақ болды. Көшпелі халық үшін қауіп-қатермен ұштасқан ашық наразылықты мойындамауға байланысты ағартушылық қызмет белгіленген кезеңдегі зиялы қауым үшін басым қызмет болды. Қазақ зиялылары бұл ұстанымды 1916 жылғы көтеріліс кезеңінде де ұстанып, мәселені бейбіт жолмен шешуге шақырды. Қала қазақ зиялысы үшін өзінің нақты азаматтық ұстанымын көрсете алатын ортаға айналды. Алайда қала маңындағы қалалар саяси бейтараптықпен ерекшеленді, олар басым бөлігі ауыл шаруашылығымен айналысатын қалалық елді мекендер болды. Классикалық мағынада қалаларды қоғамдық кеңістіктер жасады: кітапханалар, саябақтар, театрлар, клубтар және т.б., яғни жұртшылық пікір алмасатын, маңызды жаңалықтарды талқылайтын және т.б. орындар.

Бірақ бұқаралық ақпарат құралдарын дамыту азаматтардың әлеуметтік дамуы мен белсенділігін дамытуда үлкен нәтиже берді. Алғашқы газеттер ағартушылық-ақпараттық мазмұнға бағытталды, сонымен бірге олар байланыс арнасы болды: бизнес пен қала тұрғындары, қоғам мен билік және т.б., бұл қоғамдық белсенділікті қалыптастыруға, қала өмірі мен қызметінің үдерістеріне қатысуға деген ұмтылысқа әкелді.

Мәселен, Қостанайда XX ғасырдың басында жер мәселесінің өткірлігіне және қоныс аударушылардың көптеп келуіне байланысты ауыл шаруашылығы және оның Дала өлкесі жағдайында даму ерекшеліктері туралы ақпарат алуға сұраныс пайда болды. «Қостанай дала шаруашылығы» сияқты басылымның пайда болуы аграрлық мәселе халықтың барлық санаттарына қатысты болғанын, сондай-ақ өңірдегі экономикалық және этносаралық қақтығыстарға себеп болғанын ескере отырып, заңды болып табылады. Басылым, оны жасаушылардың ойынша, бұл мәселедегі шиеленісті бәсеңдетіп қана қоймай, сонымен қатар оқырмандарды «ауыл шаруашылығы бойынша озық мақалалармен» таныстыру, яғни білім беру міндетін де орындауы керек (ҚОМА, 107:8-12).

Айтпақшы, Қостанай қаласының алғашқы қалалық басылымы «Дала жаңғырығы» газеті болды, оның мақсаты ағартушылық қызмет пен қаланың қоғамдық өмірін жандандыру болды. «Дала жаңғырығы» аз тиражбен аптасына 2 рет шығуы керек еді. Бірақ басылым қолдау таппай, жабылып қалды. 1910 жылға дейін қала тұрғындары ақпараттық тұрғыда Орынбор, Троицк және т.б. қалаларға тәуелді болды. Басылымдар сондай-ақ Санкт-Петербург пен Мәскеуден шығарылды. Бірақ артықшылық жергілікті губерниялық басылымдарға берілді. Шағын қала үшін оқу мәдениеті өте жоғары болды, жүзге жуық басылым шығарылды (ҚОМА, 107:11-12).

Қала тұрғындарының арасында жаңалықтарды газеттер арқылы білу әдеті пайда болды, міне аймақтағы БАҚ-тың дамуы туралы мақаладан үзінді: «Енді ол Ресейдің «жүрегінен» шыққан жаңалықтарды мүқият тыңдайды, газет туралы бұрын-соңды түсінігі болмаған ол қазір газеттерде не жазылғанын сұрайды» (ҚОМА, 107:25).

Ғасырдың басына дейін уездік қалада болған жаңа тәжірибелер мен мінез-құлық үлгілері қалыптасты. Қала тұрғыны жаңалықтарды білгісі келіп қана қоймай, оларды жасауға және қала өмірінің қоғамдық үдерістеріне қатысуға дайын болды.

Қалалық тақырыптар, ең алдымен, Қалалық думаның отырыстары туралы есептер мен қоғамдық оқиғалардың шежіресінде көрініс тапты. Қалалық дума, оның қызметі және оған қала тұрғындарының қатысуы саяси мәдениеттің жоғарылауының дәлелі болып табылады. Қостанай қалалық думасы өзінің бүкіл өмір сүру кезеңінде кейбір қалалық мәселелерді тек белгілеп қана қоймай, оларды шеше де алды.

Бұл жағдайда газет қоғамның қолындағы құралға айналды және ол арқылы қаланың ғана емес, сонымен бірге бүкіл аймақтың мәселелері шешілді. Әдетте, мұндай басылымдар тар мәселелермен ғана шектелмей, өзекті мәселелерді де талқылады (ҚР ОМА, 797:239 к.).

Қолданыстағы режимді сынау орын алды. Келесі фактіні үлгі ретінде көрсетуге болады: 1917 жылы тамызда Қостанай қалалық думасы Л. Толстой атындағы Царская көшесін қайта атау туралы шешім қабылдады. Бұл оқиға революциялық кезең үшін өте қарапайым, дегенмен қала тұрғындарының қоғамдық үдерістерге қатысуы мен ерекше өзектілігін көрсетеді (ҚОМА, 17: 11). Қалалық кеңістікті саясаттандыру әртүрлі аспектілерде көрінуі мүмкін. Саяси мәдениеттің дамуына, қалада саяси кеңістіктің қалыптасуына және тежелуіне қандай факторлар ықпал еткенін түсіну өте маңызды.

Ірі саяси орталықтардан алыстау және жалпы әлсіз байланыстар қалалық қоғамды да, жалпы қаланы да саясаттандыруда тежеуші факторлар болды делік.

Қазақ либералдық зиялы қауымы қазақ қоғамының функционалды маңызды категориясы ретінде XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында қалыптасты. Оның өкілдері, жоғарыда айтылғандай, Ресей империясының жоғары және орта оқу орындарының түлектері болды. Қазақ зиялыларының саны бүгінгі

күні де ғылыми ізденістердің тақырыбы болып табылады (Кенжетәев, 1998:87; Султанғалиева, 2002). Тарихи әдебиетте Императорлық Қазан университетінде оқыған қазақ студенттерінің саны туралы әртүрлі мәліметтер бар. Б. Кенжетәев 37 деген санды атайды, оның 20-сы оқуын сәтті аяқтады (Кенжетәев, 1998:87). Қазақстан тарихының жаңа басылымының 3-томында 25 қазақ туралы айтылған, оның 16-сы заң факультетінде, қалғандары медициналық факультетте оқыған (История Казахстана, 2000:74). Бұдан бұрын шетелдік студенттерді С. Михайлова санаған. Алайда ол бар болғаны бірнеше фамилияны атайды (Михайлова, 1991:343). Есептеу «үлт» бағанының жоқтығымен күрделене түседі. Шетелдіктер туралы «Дін» бағанынан білуге болады, бірақ мұсылмандар тек қазақтар ғана емес еді. Жалпы алғанда бұл оның дүниетанымын қалыптастыруда және сол кездегі қоғамның саяси үмтылыстарын анықтауда маңызды рөл атқаруына кедергі жасамайтын аз санды топ болды.

Төмендегі мәліметтер XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы студенттік өмірді бейнелейді: «Еділдің, Уфаның, Орынбордың, Сібірдің, Астраханның және Ресей мемлекетінің Шығыс аймағының басқа қалаларының гимназияларынан кейін Қазанға оқуға келген студенттер дәрістер мен практикалық сабақтарға 8-10 сағат жұмсады. Білім қорын толтырудың негізгі құралы оқу болды (87, 81 пайыз)» (Кенжетәев, 1998:35-36). Дүниетанымын заң студенттері бөлісетін авторлардың ішінде бірінші орында К. Маркс (17 пайыз); ең танымал публицистер Петров – 12,2 пайыз, Амфитеатрлар – 11,7 пайыз, Г. Плеханов, А. Луначарский – 4,3 пайыз болды. Ең көп оқылатын жазушылардың ішінде: Андреев – 22,8 пайыз, М. Горький – 22,5 пайыз, А. Чехов – 13,2 пайыз, Л. Толстой – 8,8 пайыз, Н. Короленко – 9,2 пайыз болды. Сауалнамаға жауап берушілердің 63 пайызы немесе олардың жалпы санының 2/3 бөлігі социалистік идеяларға адал екендіктерін мәлімдеді. Сәнді идеялардың жақтаушылары қазақ студенттері болды: біреуі социал-демократ, екіншісі социалист (Кенжетәев, 1998:37). Студенттердің көпшілігі университетте болған түрлі үйірмелерге қатысты. Сонымен қатар студенттер Археология, тарих және этнология қоғамының жұмысына қатысты (Кенжетәев, 1998:35).

Думалық кезең өзінің қарапайым нәтижелілігіне қарамастан, қазақ зиялыларының саяси көзқарастарын қалыптастыру мәселесінде маңызды кезеңдердің бірі болды. Ресей мемлекетінің саяси өміріне осындай жоғары деңгейде араласу қазақтарға пікірталас жүргізу, оппонент болу тәжірибесін алуға, сондай-ақ Ресей мемлекетінің саяси өмірінің жалпы көрінісіндегі өзінің орны мен әлеуетін сезінуге мүмкіндік берді.

Алғашқы екі Дума жылдар бойы жинақталған мәселелерді шешу үшін тым қысқа мерзімді болды. Соған қарамастан, депутаттар өздеріне берілген уақытты барынша пайдаланды және үкімет қарағысы және шешкісі келмейтін мәселелерді талқылауға қойды. Осылайша А. Бірімжанов, Б. Қаратаев, Ш. Қосшығұлов, Т. Нүрекен егін шаруашылығы және жерге орналастыру істері жөніндегі бас басқарушы князь Б. Васильчиковпен орыс шаруаларын далаға көшіру мәселелері бойынша кездесті. Үкіметтің аграрлық саясаты шет аймақтардың байырғы тұрғындарының әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері мен шаруашылық ерекшеліктеріне қарамай, олардың мүдделеріне қайшы келді (Озғанбай, 2000:139). Бұл назар аударуды қажет ететін маңызды мәселе болды. Мәселенің өзектенуі түсуі қоныс аудару саясатының жаңа кезеңімен байланысты болды. Үкіметтің қоныс аудару саясатына тек шетелдіктер ғана емес, Сібірдің шаруалары да қарсы шықты. Мысалы, Н. Коншин Думадағы сөйлеген сөздерінің бірінде былай деді: «Бүкілресейлік аграрлық мәселені шешу үшін ешқандай Сібірге қоныс аудару көмектеспейді... Қолында сандары мен фактілері бар сібірліктер үкімет шаруаларды Азияға көшуге итермелейтін қоныс аударуға арналған бос жерлер туралы ақпараттың тым дәлсіздігін дәлелдей алар еді. Көшіру сияқты үлкен жалпымемлекеттік істе барлық қателіктер дереу түзетілуі керек» (Мемлекеттік Дума, 1906: 2271-2272).

Бұл ретте Н. Коншин байырғы халықты тұрғылықты жерлерден заңсыз шығару, қоныс аудару басқармасы жүргізген экспроприация туралы мәселелерді қозғаған жоқ. Қазақ даласында қоныс аудару учаскелері мен жергілікті саяжайларды заңсыз құру бойынша Министрлер Кеңесі төрағасының атына 53 депутат қол қойған сауал дәл осы мәселелерге арналды (РМТА, 350:4).

Осылайша алғаш рет осыншама кең ортада жер мәселесі, соттарды реформалау қажеттілігі және басқа да маңызды мәселелер бойынша қазақ зиялыларының ұстанымдары айтылды. Бұған дейін де зиялы қауым өкілдері белсенділік танытқан: үкіметтің ең жоғары шенді мүшелерінің атына петициялар, өтініштер жасалған, бірақ бұл жағдайда қазақ халқының жер мәселесі жөніндегі ахуалды ең қалың жұртшылыққа жеткізу мүмкіндігі болды. Мәселелер Дума шақырылғанға дейін де талқыланғаны анық, өйткені қазақ зиялылары 1905 жылдың желтоқсанында Оралда және 1906 жылдың ақпанында Семейде біріккен съездер өткізді, онда олар жер сияқты маңызды мәселе бойынша ортақ ұстанымдарды белгілей алды.

Өткір саяси сәт жағдайында қоғамдық келісімді іздеу өзекті мәселелерді талқылау алаңына айналған съездердің арқасында мүмкін болды. Съезд жұмысына зиялы қауым өкілдері ғана емес, сонымен қатар қазақ сауда буржуазиясының жаңа тобының өкілдері; билер мен ақсақалдар сияқты көшпелі ақсүйектер; ескі әкімшілік шенеуніктері, сондай-ақ Қазан мұсылман комитетінің мүшелері; басқа өңірлердің, негізінен Ресейдің азиялық бөлігінің зиялы қауым өкілдері қатысты (Алаш-Орда, 1992:21).

Жиналыстар Торғай, Верный, Омбы, Семей, Орал, Орынбор және т.б. қалаларда өтті. Қатысушылар саны 200-ден 500 адамға дейін болды. Олардың мазмұндық бөлігі ұқсас болды: Уақытша үкіметті қолдаудан, Құрылтай жиналысын шақырудан, жер мәселесін жедел шешуден, тактикалық желілерді әзірлеуден қысқа мерзімде өңірлік проблемаларды шешуге ұмтылуға дейін (Алаш-Орда, 1992:23). Съездер қазақ этносының саяси мәдениеті мен санасын қалыптастыруда елеулі кезең болды. Жағдай либералдардың пайдасына шешілді, өйткені іс жүзінде олар тек бастамашылар ғана емес, съездерді өткізуге төрағалық етуші күшке айналды. Бұл сәт қазақ зиялыларының идеяларын жүзеге асыру үшін барынша қолайлы болды. Қоғамның саяси белсенділігі жүйелеуді және конструктивті бағыттылықты қажет етті. Революциялық қайта құру үдерісін оңтайландыру мақсатында либералды зиялы қауым қоғамдық комитеттер құруға бастамашылық жасады. Оларды белгілі зиялы қауым өкілдерінің қолдауымен құру туралы шешім қабылданды. Мысалы, Ақтөбе уезіне Ә. Бөкейханов барды (ҚР ОМА, 15:2).

Демократиялық қайта құруды күшейтуі керек тағы бір мәселе земство мәселесі болды.

1917 жылғы шілде съезі Қазақстанның саяси өміріндегі өзгерісті кезең болды. Күн тәртібінде бұрынғы облыстық съездердің күн тәртібіндегі мәселелерге ұқсас сауалдар тұрғанына қарамастан, олар бойынша шешімдер тарихи сипат алды (Алаш-Орда, 1992:50). Қабылданған қаулылар Алаш партиясының бағдарламалық нұсқамасы болып, кадеттермен қарым-қатынаста бөлу жолағына айналады.

Земствоны аймаққа енгізу мәселесі ақпан оқиғаларынан кейін одан да өзекті бола түсті. Қазақстанда земство болмаған кезде билік қоғамдық ұйымдар мен комиссарлар арасында тепе-теңдік орнатты. Ресейдің орталық бөлігіне земство XIX ғасырдың екінші жартысында енгізілді. 1917 жылдың 17 маусымында Ақмола, Семей, Жетісу, Торғай және Орал облыстарына земство мекемелерін енгізу туралы Уақытша үкіметтің қаулысы жарияланды (ҚР ОМА, 29:25).

Торғай облысына Земствоны енгізу туралы мәселе 1917 жылдың 28 маусымында облыстық басқарма отырысында талқыланды (ҚР ОМА, 29:25).

Уездік земстволарды ұйымдастыру уездердегі азаматтық комитеттерге тапсырылды. Оларға уездік земствоны ұйымдастыру кезінде пайдалы болуы мүмкін құзыретті адамдар қатарынан арнайы комиссиялар құру ұсынылды. Қостанайда земство туралы мәселе 1917 жылдың 27 тамызында Қостанай уездік азаматтық комитетінің съезінде талқыланды. Съезге 25 болыстың өкілдері келді, А. Бірімжанов бірауыздан съезд төрағасы болып сайланды (ҚР ОМА, 8: 91). Күн тәртібіне земствоны енгізу жөніндегі комиссияға сайлау туралы мәселелер қойылды. Дәл осы съезде ашық дауысқа салу арқылы комиссия мүшелері болып Шаповалов, Руденко, Мироненко және басқалар сайланды (ҚР ОМА, 8:91 к.). Земство демократиялық қайта құрудың тағы бір көрінісі болды.

Қалалық зиялы қауым, шын мәнінде, осы үдерістің негізгі субъектісі бола отырып, өзінің идеологиялық бағытында тұтас емес еді, бірақ бұл саясаттандыруға және оның әртүрлі өкілдерінің оған қатысуына қолайлы негіз жасады. 1905 жылғы революция қазақ халқының тағдыры үшін өзінің азаматтық жауапкершілігін сезіне бастаған зиялы қауымның жұмысын жандандырды. Оның белсенділігі де қалалық ортада байқала бастады. Зиялы қауым саяси кеңістікті қалыптастыруда елеулі рөл атқарды. Қала өзінің пайда болуының басында, ең алдымен, әкімшілік рөл атқарды, интеллектуалды мәні өзінің әдемілікке және көркейтуге деген ұмтылысымен кітапханалардың пайда болуына, музыкалық кештердің өткізілуіне және т.б. ықпал етті. Осылайша қалада бір жағынан біртіндеп мәдени кеңістік құрылды.

Әдебиеттер тізімі

Абдрахманова К.К. «История повседневности» в XX–XXI веках. Историографический аспект. Караганда: Издательство КарГУ, 2006. 252 с.

Агеев И.А. Методологический ресурс исторической урбанистики в современных исследованиях городских пространств // Вестник Томского государственного университета. 2014. № 385. С. 79–84.

Алаш-Орда. Сборник документов. Сост. Мартыненко Н. Алма-Ата: Айқап, 1992. 192 с.

Алексеев Н. Население дореволюционного Казахстана (численность, размещение, состав, 1870-1914 гг.). Алма-Ата: Наука, 1981. С. 112;

Алпыспаева Г., Саяхимова Ш., Туксайтова Р. Культурное пространство Акмолы, Целинограда, Астаны: история становления и развития. Астана: Изд-во КАТУ им. С.Сейфуллина, 2016. 206 с.

Аманжолова Д. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. Алматы, 2009. 412 с.;

Бисенова А., Мукашева А. Колониальные интеллектуалы: между просвещенческой и представительской ролью // Новое литературное обозрение, 2020, №6 // www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/166_nlo_6_2020/article/22963/ дата обращения: 19.01.2022).

Государственная Дума. Стенографические отчеты. 1906. Сессия 2. С. 2271-2272.

Дятлов В., Григоричев К. Переселенческое общество Азиатской России: миграции, пространства, сообщества. Иркутск: Оттиск, 2013. 624 с.

История Казахстана с древнейших времен до наших дней в пяти томах. Алматы: Атамұра. 2000. 768 с.

- Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА)
 ҚР ОМА. И-25-қ., 1-т., 3476-іс.
 ҚР ОМА. И-25-қ., 1-т., 797-іс.
 ҚР ОМА. 18-қ., 1-т., 15-іс.
 ҚР ОМА. 18-қ., 1-т., 29-іс.
 ҚР ОМА. 18-қ., 1-т., 8-іс.
 Казиев С. Ислам, тюркизм и становление казахской этносоциальной идентичности в начале XX века // Вестник СВФУ, 2015, том 12, №1. С. 75-83
 Касымбаев Ж.К. Города Восточного Казахстана в 1861-1917 г.: (социально-экономический аспект). Алма-Ата: Ғылым, 1990. С.184.
 Кенжетаяев Б. Казанские учебные заведения и процесс формирования казахской интеллигенции. Казань: ПиФ.1998. 87с.
 Козина В. Демографическая история Казахстана (конец XIX-XXI вв.). Караганда: издательство КарГУ, 2007. 145 с.
 Қойгельдиев М. Алаш қозғалысы. Алматы: Санат. 1994.
 Қостанай облысының мемлекеттік архиві (ҚОМА) 18 қ., 1 т., 107 іс.
 ҚОМА. 1010-қ., 1-т., 17-іс.
 Медеуова К.А. Карты памяти Астаны: Очерки и интервью по антропологии города. Астана: ТОО Мастер По, 2016. 84 с.
 Медеуова К.А. О чем хотят помнить в городах (Анализ современной коммеморативной политики в Казахстане) / Женщины-ученые Беларуси и Казахстана: сборник материалов Международной научно-практической конференции. Минск, 2018. С. 307–309.
 Мемлекеттік Дума. Стенографиялық есептер. 1906. 2271-2272 б.
 Михайлова С. Казанский Университет и развитие духовной культуры. Казань: Издательство Казанского университета. 1991. 359с.
 Нефедова Т.Г., Николаева У.Г., Покровский Н.Е. Интеллигенция в пространстве внегородской России. // Социологические исследования 2016. № 12. С. 152-161. // URL: https://www.isras.ru/index.php?page_id=2624&jn=socis&jn=socis&jid=6474. (дата обращения: 17.01.2022).
 Нур-Султан қаласының мемлекеттік архиві (НҚМА) 362 қ., 1 т., 253 іс.
 НҚМА. 362-қ., 2-т., 22-іс.
 Озганбай О. Государственная Дума и Казахстан. 1905–1917. Алматы: Арыс, 2000. 284 с.
 Плотицина Н. Город как пространство политической повседневности // Человек. Сообщество. Управление. 2012, №1, С.154.
 Ресей мемлекеттік тарихи архиві (РМТА) 1278-қ., 1-т., 350-іс.
 Сактаганова З.Г. Экономическая модернизация Казахстана. 1946-1970 гг. Караганда: Изд-во КарГУ, 2017. 365 с.
 Самойлова Е.В. Роль интеллигенции в развитии социокультурного пространства губернских городов западной Сибири во второй половине XIX века // Известия Челябинского научного центра 2006. Вып. 4 (34). С. 148-152 // URL:http://csc.ac.ru/news/2006_4/2006_4_18_1.pdf (дата обращения: 18.01.2022).
 Санъязов Е. Алаш қайраткерлерінің жер мәселесін реттеудегі қызметі (Семей өңірі мысалында) // Отан тарихы, № 2(94). 2021. С. 92-98 (дата обращения: 11.01.2022).
 Султанғалиева Г. Западный Казахстан в системе этнокультурных контактов (XVIII- начало XX вв.). Уфа: РИО РУНМЦ Госкомнауки РБ. 2002. 262 с.
 Трубина Е.Н. Город в теории: опыт осмысления пространства. М.: Новое литературное обозрение, 2011. 520 с.;
 Трубина Е.Н. Урбанистическая теория. Екатеринбург.: Изд-во Урал.ун-та. 2008. 323 с.

References

- Abdrahmanova K.K. «Istoriya povsednevnosti» v XX–XXI vekah Istoriograficheskij aspekt. [History of everyday life" in the XX-XXI centuries. Historiographic aspect]. Karaganda: Izdatel'stvoKarGU, 2006. 252 s. [in Russian]
 Ageev I.A. Metodologicheskij resurs istoricheskoy urbanistiki v sovremennyh issledovaniyah gorodskih prostranstv [Methodological resource of historical urban studies in modern studies of urban spaces] // VestnikTomskogo gosudarstvennogo universiteta. 2014. № 385. S. 79–84. [in Russian]
 Alash-Orda. Sbornik dokumentov. [Alash-Orda. Collection of documents]. Sost. Martynenko N. Alma-Ata: Ajkap, 1992. 192 s. [in Russian]
 Alekseenko N. Naselenie dorevolucionnogo Kazahstana (chislennost', razmeshchenie, sostav, 1870-1914 gg.) [Population of pre-revolutionary Kazakhstan (number, distribution, composition 1870-1914)]. Alma-Ata: Nauka, 1981. S. 112; [in Russian]

Alpyspaeva G., Sayahimova SH., Tuksaitova R. Kul'turnoe prostranstvo Akmoly, Celinograda, Astany: istoriya stanovleniya i razvitiya. [Cultural space of Akmola, Tselinograd, Astana: the history of formation and development] Astana: Izd-vo KATU im. S. Seifullina, 2016. 206 s. [in Russian]

Amanzholova D. Na izlome. Alash v etnopoliticheskoj istorii Kazahstana. [At the break. Alash in the ethnopolitical history of Kazakhstan]. Almaty, 2009. 412 s. [in Russian]

Bisenova A., Mukasheva A. Kolonial'nye intellektualy: mezhdru prosveshchencheskoj i predstavitel'skoj rol'yu [Colonial Intellectuals: Between Enlightenment and Representative Roles] // Novoe literaturnoe obozrenie, 2020, №6// www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/166_nlo_6_2020/article/22963/ data obrashcheniya: 19.01.2022). [in Russian]

Gosudarstvennaya Duma. Stenograficheskie otchety [The State Duma. Verbatim records]. 1906. Sessiya 2. S. 2271-2272. [in Russian]

Dyatlov V., Grigorichev K. Pereselencheskoe obshchestvo Aziatskoj Rossii: migracii, prostranstva, soobshchestva [Migration Society of Asian Russia: migrations, spaces, communities]. Irkutsk: Ottisk, 2013. 624 s. [in Russian]

Istoriya Kazahstana s drevnejshih vremen do nashih dnei v pyatitomah [History of Kazakhstan from ancient times to the present day in five volumes] Almaty: Atamyra. 2000. 768 s. [in Russian]

Kazakhstan Respublikasynyñ Ortalygy memlekettik arhivy [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan] (KR OMA)

KR OMA. I-25- к., 1-т., 3476-ис.

KR OMA. I-25- к., 1-т., 797-ис.

KR OMA. 18- к., 1-т., 15-ис.

KR OMA. 18- к., 1-т., 29-ис.

KR OMA. 18- к., 1-т., 8-ис.

KR OMA. 18- к., 1-т., 15-ис.

Kaziev S. Islam, tyurkizm i stanovlenie kazahskoj etnosocial'noj identichnosti v nachale XX veka [Islam, Turkism and the establishment of Kazakh ethnosocial identity in the early twentieth century] // Vestnik SVFU, 2015, tom 12, №1 S.75-83 [in Russian]

Kasymbaev ZH.K. Goroda Vostochnogo Kazahstana v 1861-1917 g.: (social'no- ekonomicheskij aspekt) [The city of East Kazakhstan in 1861-1917: (socio-economic aspect)]. Alma-Ata: Fylym, 1990. S. 184 [in Russian]

Kenzhetaev B. Kazanskije uchebnye zavedeniya i process formirovaniya kazahskoj intelligencii [Kazan educational institutions and the process of formation of the Kazakh intelligentsia]. Kazan': PiF. 1998. 87s. [in Russian]

Kozina V. Demograficheskaya istoriya Kazahstana (konec XIX-XXI vv.) [Demographic history of Kazakhstan (end of XIX-XXI centuries)]. Karaganda: izdatel'stvo KarGU, 2007. 145 s. [in Russian]

Kojgel'diev M. Alash kozgalysy [Movement Alash]. Almaty: Sanat. 1994 [in Kazakh]

Kostanaj oblysynyñ memlekettik arhivy [State archive of Kostanay region] (KOMA) 18- к., 1-т., 107-ис.

KOMA. 1010- к., 1-т., 17-ис.

Medeueva K.A. Karty pamyati Astany: Oчерki i interv'y u po antropologii goroda [Memory maps of Astana: Essays and interviews on anthropology of the city]. Astana: TOO Master Po, 2016. 84 s. [in Russian]

Medeueva K.A. O chem hotyat pomnit' v gorodah (Analiz sovremennoj kommunitivnoj politiki v Kazahstane) [What they want to remember in the cities (Analysis of modern commercial policy in Kazakhstan)] / ZHenshchiny-uchenye Belarusi i Kazahstana: sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Minsk, 2018. S. 307–309. [in Russian]

Memlekettik Duma. Stenografiyalық esepтер [State Duma. Stenographic calculations]. 1906. 2271-2272 b.

Mihajlova S. Kazanskij Universitet i razvitie duhovnoj kul'tury [Kazan University and the development of spiritual culture] Kazan': Izdatel'stvo Kazanskogouniversiteta. 1991. 359s. [in Russian]

Nefedova T.G., Nikolaeva U.G., Pokrovskij N.E. Intelligenciya v prostranstve vnegorodskoj Rossii [The intelligentsia in the space of out-of-town Russia] // Sociologicheskije issledovaniya. 2016. № 12. S. 152-161. // URL: https://www.isras.ru/index.php?page_id=2624&jn=socis&jn=socis&jid=6474. (data obrashcheniya: 17.01.2022). [in Russian]

Nur-Sultan kalasynyng memlekettyk arhivy [State archive of Nur-Sultan] (NKMA) 362-к., 1-т., 253-ис.

NKMA. 362-к., 2-т., 22-ис.

Ozganbaj O. Gosudarstvennaya Duma i Kazahstan. 1905–1917 [State Duma and Kazakhstan. 1905–1917]. Almaty: Arys, 2000. 284 s. [in Russian]

Plotichkina N. Gorod kak prostranstvo politicheskoy povsednevnosti [A city as a space of political everyday life // CHelovek. Soobshchestvo. Upravlenie. 2012, №1, S.154. [in Russian]

Resej memlekettik tarihiarhivy (RMTA) / Rossijskij gosudarstvennyj istoricheskij arhiv (RGIA). 1278-к., 1-т., 350-ис.

Saktaganova Z.G. Ekonomicheskaya modernizaciya Kazahstana [Economic modernization of Kazakhstan.]. 1946-1970 gg. Karaganda: Izd-voKarGU, 2017. 365 s. [in Russian]

Samojlova E.V. Rol' intelligencii v razvitii sociokul'turnogo prostranstva gubernskih gorodov zapadnoj Sibiri vo vtoroj polovine XIX veka [The role of the intelligentsia in the development of the socio-cultural space of the provincial cities of western Siberia in the second half of the XIX century] //Izvestiya Chelyabinskogo nauchnogo centra 2006. Vyp. 4 (34). S. 148-152. // URL:http://csc.ac.ru/news/2006_4/2006_4_18_1.pdf (data obrashcheniya: 18.01.2022). [in Russian]

San'yazov E. Alash qajratkerleriniñ zher мәsesin retteudegi kызmeti (Semej өңірі mysalynda) [The role of Alash activists in the settlement of land issues (on the example of the Semipalatinsk region)] // Otan tarihy, № 2(94), 2021, S.92-98 (data obrashcheniya: 11.01.2022) [in Kazakh]

Sultangalieva G. Zapadnyj Kazahstan v sisteme etnokul'turnyh kontaktov (XVIII- nachalo XX vv.) [Western Kazakhstan in the system of ethnocultural contacts (XVIII-beginning of the XX century)]. Ufa: RIO RUNMC Goskomnauki RB. 2002. 262 s. [in Russian]

Trubina E.N. Gorod v teorii: opyt osmysleniya prostranstva [A city in theory: an experience of understanding space]. M.: Novoeliteraturnoeobozrenie, 2011. 520 s. [in Russian]

Trubina E.N. Urbanisticheskaya teoriya [Urban theory]. Ekaterinburg.: Izd-voUral.un-ta. 2008. 323 s. [in Russian]

MPHTI 03.20

DOI 10.51943/1814-6961_2022_2_104

ОТРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КАЗАХСКОГО КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ И ВИЗУАЛЬНЫХ ИСТОЧНИКАХ XIX В.

Султанғалиева Гүлмира Салимжановна^{1*ID}

¹КазНУ им. аль-Фараби, Қазақстан, Алматы

*Автор-корреспондент

E-mail:sultangalievagulmira@gmail.com

Аннотация. В данной статье посредством анализа делопроизводственной документации (прошений, писем, рапортов султанов-правителей, дистанчных и местных начальников) и визуальных материалов (портреты, художественные изображения) рассматривается процесс социальных изменений в казахском кочевом обществе на протяжении XIX в. Социальная трансформация казахского кочевого общества началась с внедрением новых административно-территориальных структур в Степи (окружные приказы, части, волости, дистанции, старшинства) и соответственно появились новые символы власти. В первой половине XIX в. символической репрезентацией новой системы власти (институт старших султанов и султанов-правителей) стало распространение чиновничьего порядка в Степи (присвоение военного или гражданского чина), наградной системы Империи (медали, ордена св. Анны, св. Станислава, св. Владимира), конструирование единой форменной одежды для должностных лиц – казахов. Внедрение имперских стандартов и ценностей в Степи способствовало постепенному включению казахской элиты в этот процесс и появлению новых атрибутов власти в Степи.

Ключевые слова административные реформы, социальные трансформации, военные чины, имперская наградная система, форменная одежда.

Статья подготовлена в рамках проекта ИРН No AP08857194

FTAMP 03.20

XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ КӨШПЕЛІ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ КЕҢСЕЛІК ҚҰЖАТТАМАЛАР МЕН КӨРНЕКІ ДЕРЕККӨЗДЕРДЕГІ КӨРІНІСІ

Сұлтанғалиева Гүлмира Сәлімжанқызы^{1*ID}

¹Әл-Фараби ат. ҚазҰУ, Қазақстан, Алматы

*Автор-корреспондент

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY**

Абусейтова М.Х. ВКЛАД ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «МӘДЕНИ МҰРА» («КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ»), «ХАЛЫҚ ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДА» («НАРОД В ПОТОКЕ ИСТОРИИ»), «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ» «АРХИВ – 2025» В ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ.....	5
Сайкенева Д.К., Ужкенов Е.М., Морякова М.Т. ГЕНЕЗИС ГОРОДОВ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ: ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИОГРАФИИ.....	17
Шакиева А.С. РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ЖОШЫ ҰЛЫСЫ ТАРИХЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (1991-2021 жж.).....	25
Конкабаева Н.Н., Абдрахманова К.Х., Конкабаева А.Н. МӘМЛҰК КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ «АТ-ТУХФА» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХНАМАСЫ.....	35
Kubeyev R.Dzh., Murzakhodzhaev K.M. ON SOME TRADITIONALIST ASPECTS AND HISTORICAL PARALLELS OF MODERN KAZAKHSTANI NATION-BUILDING (HISTORIOGRAPHIC REVIEW).....	46

**ОРТА ҒАСЫРЛАР ТАРИХЫ
СРЕДНЕВЕКОВАЯ ИСТОРИЯ
MEDIEVAL HISTORY**

Бердыгужин Л.Б., Сарсенов А.С., Жумагулов Б.С. СТАНОВЛЕНИЯ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ.....	54
Маргулан А.С., Батырхан Б.Ш., Токмурзаев Б.С. ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ МОНГОЛЬСКОЙ ИМПЕРИИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ШИХАБ АД-ДИНА АЛ-ОМАРИ.....	64

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
НОВАЯ ИСТОРИЯ
NEW HISTORY**

Қабылдинов З.Е., Тылахметова А.С., Оралова А.А. АБЫЛАЙ ХАННЫҢ ҚЫТАЙДЫҢ ЦИНЬ ИМПЕРИЯСЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	73
Жүрсінбаев Б.А., Серікбаев Е.Қ., Калыгулова Ж.А. ҰЛЫ ЖҰЗ ПРИСТАВЫ ЖӘНЕ АЛАТАУ ОКРУГЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ.....	84
Сұлтанғазы Г.Ж. XIX-XX ҒҒ. АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ОТАР ҚАЛАНЫҢ САЯСИ КЕҢІСТІГІ ЖӘНЕ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ҚЫЗМЕТІ.....	94
Сұлтанғалиева Г.С. ОТРАЖЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ КАЗАХСКОГО КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ И ВИЗУАЛЬНЫХ ИСТОЧНИКАХ XIX В.....	104

Шалгимбеков А.Б., Шотанова Г.А. ВОЕННО-КРЕПОСТНЫЕ ЛИНИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ЮЖНОГО УРАЛА НА РУБЕЖЕ XVIII-XIX ВЕКОВ.....	114
---	-----

Ибраев Е.Е., Легкий Д.М., Табулденов А.Н. «ДАЛЬНЕЙШЕЕ НАБЛЮДЕНИЕ ЗА НИМ УСТАНОВЛЕНО». АХМЕТ БАЙТУРСЫНОВ ПОД НАДЗОРОМ ЦАРСКОЙ ОХРАНКИ (1907-1910 ГОДЫ).....	123
---	-----

Рустемов С.К., Бурханов Б.Б. ОРЫНБОР МҮФТИЛІГІНІҢ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ӨМІРІНДЕГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІ (XVIII ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІ).....	134
--	-----

**КЕҢЕС ДӘУІРІ ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА
SOVIET PERIOD HISTORY**

Асанова С.А., Капаева А.Т. ГОЛОД 1921 -1922 ГГ. В КАЗАХСТАНЕ, КАК СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ТРАВМА.....	143
--	-----

Көкебаева Г.К., Стамшалов Е.И. ГЕРМАНИЯДАҒЫ КЕҢЕСТІК СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНАН ЖАСАҚТАЛҒАН ӘСКЕРІ БӨЛІМДЕР.....	151
--	-----

Zhakisheva S.A. PRO MEMORIA FOR THOSE WHO LEFT IRRETRIEVABLY: BIRMUKNAMED AIBASOV.....	159
---	-----

Қайыпбаева А.Т., Әбікей А.М., Оспанова Р.Р. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САУАТСЫЗДЫҚТЫ ЖОЮ НАУҚАНЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ.....	169
--	-----

Борчашвили И.Ш., Курманбаев Б.М. ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ НАСИЛЬСТВЕННОЙ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И ДРУГИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КАМПАНИЙ В ОТНОШЕНИИ КРЕСТЬЯНСТВА.....	180
---	-----

Шашаева М.Ә., Қозыбаева М.М. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1917-1930 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ «ӘЙЕЛ ТЕНДІГІ» МӘСЕЛЕСІ.....	189
--	-----

Кожирова С.Б., Быков А.Ю., Нечаева Е.Л. XX ҒАСЫРДЫҢ 20-ШЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН-РЕСЕЙ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ.....	197
---	-----

Абдильдинова Л.Б., Искакова Г.М. СОСТОЯНИЕ БЕЗРАБОТИЦЫ И БЕЗРАБОТНЫХ В РАЙОНЕ СТРОИТЕЛЬСТВА ТУРКЕСТАНО-СИБИРСКОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ.....	207
--	-----

**ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY**

Сиздиков Б.С., Жетібаев К.М., Гурсой М., Мургабаев С.С. XVIII-XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ТҮРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫМЫ (ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫ НЕГІЗІНДЕ).....	217
---	-----

Бобров Л.А., Кушқумбаев А.К., Исмаилов Д. ЦЕЛЬНОКОВАНЫЙ ОЙРАТСКИЙ ШЛЕМ ИЗ СОБРАНИЯ АКМОЛИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ.....	229
--	-----

Kanatuly M., Adilbayeva A.S., Ercilasun K.

TOURISM OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN ON THE GREAT SILK ROAD.....237

Ишкалова Г.И.

ҚАЗАҚ ДӘСТҮРЛІ АҢШЫЛЫҒЫНЫҢ ХАЛЫҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ КӨРІНІСІ.....244

**Рецензия
Сын-пікір
Review**

Абиль Е.А., Кузембайулы А.

ФЕНОМЕН ВЕЛИКОЙ СТЕПИ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ.

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ: ХАН ДЖУЧИ. ВЕЛИКАЯ СТЕПЬ.....255

Басуға 29.06. 2022 қол қойылды
Шартты баспа табағы – 12,5
Офсеттік басылым
Таралымы 150 дана.

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
«Отан тарихы» журналының редакциясында басылды